

ЯМНЕНКОТетяна Михайлівна
t.yamnenko@gmail.comд.ю.н., професор кафедри,
Національний авіаційний
університет, юридичний
факультет

УДК 347.91

**ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА
ПРАВOPOPУШЕННЯ, ВЧИНЕНІ У
ЗВ'ЯЗКУ З НАДАННЯМ МЕДИЧНОЇ
ДОПОМОГИ ТА ПОСЛУГ****LEGAL RESPONSIBILITY FOR
INFRINGEMENTS RELATED TO
PROVIDING MEDICAL ASSISTANCE AND
SERVICES****АЛЕКСАНДРОВ**Олександр Валерійович
koreuka1996@gmail.comстудент, Національний
авіаційний університет,
юридичний факультет*YAMNENKO Tetiana Mykhailivna – Doctor of Law, Professor of department, National Aviation University, Faculty of Law**ALEKSANDROV Olexsandr Valeriiovych – student, National Aviation University, Faculty of Law*

Проведено дослідження основних видів юридичної відповідальності за правопорушення у сфері надання медичної послуги та послуг, зокрема: розкрито підстави застосування цивільної, дисциплінарної, адміністративної та кримінальної відповідальності. Проаналізовано підстави та особливості дисциплінарної, цивільної, адміністративної та кримінальної відповідальності за правопорушення у сфері охорони здоров'я в Україні. Зазначено, що справи, де суб'єктами виступають медичні працівники визнаються найбільш складними, адже вимагають з'ясування спеціальних питань медичного характеру.

* * *

The purpose of the paper is to investigate legal liability for offenses related to the provision of medical assistance and services. Research methods: documentary analysis and synthesis, comparative analysis, objective truth, cognitive-analytical, etc.

The main types of legal liability for offenses in the sphere of medical services and services were investigated, in particular: the grounds for the application of civil, disciplinary, administrative and criminal liability were revealed. The development of medical science, the improvement of the standard of living of the population and the establishment of democratic institutions help to increase the demands on the work of medical professionals and to increase the cases of their responsibility for the improper performance of their professional duties. The specificity of the legal liability of medical professionals and medical institutions is the problem of the not legally fixed concept of medical error (which is considered to be a purely medical concept, but is nonetheless a ground for exemption from legal liability) and an accident. When considering medical cases, the court is always forced to establish the absence or presence of guilt in the actions of medical professionals, and the presence of a medical error or accident precludes the liability of medical professionals. Therefore, defining the boundaries of a medical error and an accident is a top priority. Therefore, it is necessary to distinguish concepts such as medical error, accident and professional misconduct in medical practice. In this case, a medical error should be understood as legitimate actions of medical professionals. It should also be noted that it is worthwhile to take advantage of the experience of many countries and to introduce a professional error insurance institution that results in harm or loss to the health of a citizen unrelated to the negligent or negligent performance of their professional duties. However, in legal practice, it is necessary to refuse to use the term medical error, and to speak only about professional or medical error.

Ключові слова: медична діяльність, медичний працівник, медична послуга, медична допомога, юридична відповідальність, дисциплінарна, цивільна відповідальність, адміністративна відповідальність, кримінальна відповідальність

Keywords: medical activity, medical worker, medical service, medical assistance, legal liability, disciplinary, civil liability, administrative liability, criminal liability

ВСТУП

Здоров'я є найвищою цінністю кожної людини, а отже його збереження є найважливішою потребою людини. Це означає, що людина, як правило, спочатку турбується за стан свого здоров'я, а потім задовольняє всі інші свої потреби. Таким чином, кожна людина, починаючи зі свого народження і до самої смерті являється потенційним суб'єктом медичних правовідносин. А тому від правильних чи неправильних дій медичного працівника залежить не лише здоров'я людини, але і її основна цінність – життя.

Характерною ознакою медичної діяльності є те, що не всі медичні процедури, обстеження та лікування викликають позитивні результати. Деякі з них призводять до смерті чи інвалідності пацієнта. Таким чином, вважаємо, що за такі випадки має нас-

тавати відповідальність некваліфікованих медиків. У той же час, пацієнти в ході звернення за медичною допомогою мають бути впевнені у захисті своїх прав, у настанні справедливої відповідальності медичних працівників, що у нинішній практиці пов'язано з певними труднощами. Отже, питання юридичної відповідальності за правопорушення, вчинені у зв'язку з наданням медичної допомоги та послуг сьогодні є актуальним і суспільно значущим.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми

Дослідженню особливостей юридичної відповідальності у сфері надання медичної допомоги та послуг в Україні присвячені праці О.С. Щукіна, П.Й. Кузьмінського, С.Б. Булеци, І.Я. Сенюти та інших вітчизняних науковців.

МЕТА СТАТТІ – дослідити юридичну відповідальність, у т.ч. дисциплінарну, цивільно-правову, адміністративну та кримінальну, за правопорушення, вчинені у зв'язку з наданням медичної допомоги та послуг.

РЕЗУЛЬТАТИ

Право людини на охорону здоров'я визнається одним із найважливіших, невідчужуваних та не порушних прав людини. Зазначене право гарантується ст. 49 Конституції України, де мова йде про те, що кожний має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування.

Зауважимо, що вітчизняна медична діяльність реалізується державними, муніципальними та приватними медичними закладами. Але приватний сектор охорони здоров'я є розвинутий не повною мірою. Правовідносини між пацієнтом та державними чи муніципальними медичними закладами не супроводжуються оформленням письмових договорів про надання медичної допомоги, адже вважається, що якщо пацієнт звернувся до закладу охорони здоров'я, то він вже надав свою згоду на проведення обстеження, огляду та призначення лікування. Йдеться про те, що ці правочини в державних та муніципальних медичних закладах є усними. Вони мають місце в момент погодження хворого на надання йому певної медичної допомоги [10, с. 81].

Замовником медичної допомоги, яка надають державні та муніципальні заклади охорони здоров'я, виступає держава, а не пацієнт, тоді як виконавцем – будь-який медичний заклад як суб'єкт господарювання.

Сторонами договору про надання медичної допомоги виступає заклад охорони здоров'я і пацієнт. Одержувачем медичних послуг за таким договором є пацієнт, який звернувся до лікаря чи медичного закладу за медичною послугою.

Послугодавцем виступає заклад охорони здоров'я, а сам медичний працівник не входить до суб'єктів даного договору. Проте медичний працівник, як правило, діє як представник закладу охорони здоров'я відповідно до законодавчо визначених кваліфікаційних вимог.

Медичною діяльністю мають право займатися особи, які володіють спеціальною освітою і відповідають встановленим кваліфікаційним вимогам [10, с. 81].

До медичних працівників належать: лікарі, фармацевти, провізори і середній медичний персонал. Водночас, особа отримує статус медичного працівника, якщо вона здійснює професійні обов'язки за конкретною медичною спеціальністю.

Стосовно юридичної відповідальності, яку несуть медичні працівники за вчинені дії у ході реалізації професійної діяльності, то вона включає: дисциплінарну, адміністративну, цивільно-правову та кримінальну відповідальність [10, с. 82].

Правові аспекти юридичної відповідальності за правопорушення у медичній сфері в Україні визначено Законом України «Основи законодавства України про охорону здоров'я». Так, у ст. 80 Основ йде мова, що особи, винні у порушенні законодавства у медичній сфері, несуть цивільну, адміністративну або кримінальну відповідальність. У той же час важливо

врахувати положення ч. 3 ст. 34 Основ відповідно до якої лікар не відповідає за здоров'я пацієнта у випадку його відмови від медичних призначень або порушення хворим встановленого для нього режиму [5].

Стосовно визначення поняття юридичної відповідальності медичного працівника, погоджуємося з думкою авторів підручника з медичного права за редакцією С.Г. Стеценка, які розуміють її як «застосування до особи, що вчинила правопорушення в ході виконання професійних обов'язків у сфері медичної діяльності, заходів державного примусу, передбачених правовими нормами, які супроводжуються необхідністю для винного зазнати певних втрат особистого, організаційного або майнового характеру» [12, с. 254].

Загалом, особи, які винні у порушенні законодавства у медичній сфері, можуть нести дисциплінарну, цивільну, адміністративну або кримінальну відповідальність.

Дисциплінарною відповідальністю медичного працівника визнається окремий вид юридичної відповідальності, яка настає у випадку вчинення медичним працівником дисциплінарного проступку, яким є невиконання або неналежне виконання з вини медичного працівника покладених на нього трудових обов'язків. Дане правопорушення передбачає застосування заходів дисциплінарного впливу [6, с. 65]. Так, основними ознаками дисциплінарного проступку медичного працівника є:

1. Винні дії чи бездіяльність медичного працівника, тобто психічне ставлення медичного працівника до трудової дисципліни, до своєї протиправної поведінки. У ході установа вини медичного працівника необхідно враховувати, чи був виявлений ним такий рівень дбайливості і обачності, що дає змогу встановити чи виключити ймовірні або зменшити неминучі ризики від медичного втручання для здоров'я хворого. У даному випадку медичний працівник нести відповідальність лише за свої дії, але не за низький рівень розвитку медичної сфери;

2. Протиправність – обставина, яка є необхідною для встановлення факту вчинення дисциплінарного проступку. Мова йде про порушення медичним працівником загальноприйнятих стандартів надання медичної допомоги;

3. Причинно-наслідковий зв'язок між винними та протиправними діями працівника та порушенням його трудових обов'язків [6, с. 66].

Підставою для настання цивільно-правової відповідальності є наявність у діях медичного працівника складу цивільного правопорушення. Такі підстави встановлені Цивільним кодексом України (ст. 1166-1168, 1172, 1195, 1202-1203) [4].

Якщо в ході здійснення своїх професійних обов'язків медичний працівник зашкодив хворому, то за таку шкоду згідно ст. 1172 ЦК України, відповідальність нестиме медичний заклад, у якому працює медичний працівник. У той же час, відповідно до ст. 1191 ЦК України, медичний заклад після відшкодування шкоди, нанесеної медичним працівником, має право пред'явити зворотну вимогу до такого медичного працівника в обсягах виплаченого відшкодування [4].

Цивільно-правова відповідальність у сфері охорони здоров'я виникає за умов наявності загальних під-

став відповідальності, до яких відносять: по-перше, порушення чужого суб'єктивного права в умовах протиправності. Тобто встановлений факт недодержання стороною умов договору про оплатне надання медичних послуг, нормативно-правових вимог, що ставляться в медицині до медичної діяльності. По-друге, наявність шкоди, викликані приниженням або знищенням суб'єктивного цивільного права. Водночас порушення, які стосуються здоров'я, в основному завдають як майнової, так моральної шкоди. По-третє, причинно-наслідковий зв'язок між порушенням суб'єктивного права пацієнта та заподіяною йому шкодою [10, с. 82].

Одне з найважливіших питань відповідальності у медичній сфері пов'язане з відмежуванням між договірною та делікатною відповідальністю. Стягнення у контексті вимог про договірну відповідальність у судовій практиці практично не проводиться, адже метою договору виступає надання медичної послуги, а не отримання результату з видужування хворого. В результаті чого у випадку настання негативних подій, ускладнень, гостро постає питання про можливість чи неможливість відшкодування збитків, нанесених неякісною медичною допомогою, а не про відповідальність за заподіяння шкоди здоров'ю через неправомірний впливу на здоров'я пацієнта. Тож, враховуючи недостатній рівень розвитку договірної сфери надання медичних послуг в ході настання негативних наслідків на медичного працівника автоматично покладається відповідальність за заподіяння шкоди здоров'ю хворого [10, с. 82].

Згідно зі ст. 1196 ЦК України шкода, спричинена каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи в ході здійснення нею договірних зобов'язань, підлягає відшкодуванню на умовах, визначених ст.ст. 1166 та 1187 ЦК України, інакше кажучи, за правилами, визначеними про деліктну відповідальність за спричинення шкоди [4].

Якщо сторона договору про надання медичних послуг не виконала або неналежно виконала умови договору, то це стає підставою для несення нею договірної відповідальності, умови для настання якої є: протиправність завдання шкоди; причинний зв'язок між спричиненою шкодою і протиправною діяльністю. Інакше кажучи, рішення про договірну відповідальність приймається за умов наявності договірних зобов'язань між сторонами. У випадку відсутності договірних зобов'язань можливо вирішувати питання про настання деліктної відповідальності [10, с. 83].

Згідно зі ст. 1166 ЦК України особа, яка спричинила шкоду, підлягає звільненню від її відшкодування, якщо вона доведе, що шкода спричинена не з її вини. Шкода, заподіяна каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи в результаті непереборної сили, відшкодовується у законодавчо встановлених випадках [10, с. 84].

Адміністративною відповідальністю визнається відповідне реагування держави на адміністративне правопорушення, яке полягає в застосуванні уповноваженим органом або посадовою особою стягнення до суб'єкта правопорушення [8, с. 46].

Так, згідно зі ст. 9 КУпАП адміністративним правопорушенням є «протиправна, винна (умисна або

необережна) дія чи бездіяльність, яка порушує громадський порядок, посягає на власність, права і свободи громадян, на порядок управління і за яку передбачено адміністративну відповідальність» [2].

До адміністративних правопорушень у медичній галузі відносять, зокрема: порушення санітарних норм (ст. 42 КУпАП); реалізація медичних препаратів без рецепта у заборонених Законом випадках (ст. 42-4 КУпАП); порушення законодавчо визначеного порядку взяття, переробки, зберігання, реалізації і застосування донорської крові препаратів з неї (ст. 45-1 КУпАП); порушення визначених законодавством вимог стосовно заняття народною медициною (ст. 46-2 КУпАП) [2].

Кримінальна відповідальність вважається найбільш суворим видом юридичної відповідальності медичних працівників за правопорушення, які вчиняються ними у ході здійснення професійної діяльності.

Медичні працівники відповідають за вчинення злочинів на загальних підставах, до того ж у Кримінальному кодексі України є склади злочинів, які належать саме до професійної діяльності лікарів. «Злочини, що вчиняються медичними працівниками у зв'язку зі здійсненням ними професійної діяльності, поділяються на такі: злочини проти життя і здоров'я особи (пацієнта); злочини проти прав особи (пацієнта); злочини у сфері господарської діяльності з медичної практики; злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів; інші злочини, вчинені медичними працівниками у зв'язку з їхньою професійною діяльністю» [8, с. 47].

До кримінальних злочинів у медичній галузі відносяться: «неналежне здійснення професійних обов'язків, що призвело до зараження особи вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби (ст. 131 КК України); розповсюдження відомостей про здійснення медичного огляду на виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби (ст. 132 КК України); незаконне проведення абортів або стерилізації (ст. 134 КК України) – за умов, якщо медичний працівник не володіє спеціальною медичною освітою; незаконна лікувальна діяльність (ст. 138 КК України) – заняття лікувальною діяльністю без спеціального дозволу, реалізоване особою, у якій відсутня необхідна медична освіта; ненадання медичної допомоги пацієнту (ст. 139 КК України); неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником (ст. 140 КК України); порушення прав пацієнта (ст. 141 КК України); незаконне проведення дослідів над людиною (ст. 142 КК України); порушення визначеного законом порядку трансплантації анатомічних матеріалів (ст. 143 КК України); насильницьке донорство (ст. 144 КК України); незаконне розголошення лікарської таємниці (ст. 145 КК України)» [3].

Загалом справи, де суб'єктами виступають медичні працівники, за рівнем складності визнаються найбільш складними, що пояснюється, насамперед, необхідністю з'ясування спеціальних питань медичного характеру.

ВИСНОВКИ

Отже, право людини на медичну допомогу визна-

ється одним із найважливіших, невідчужуваних та непорушних прав людини. Зазначене право гарантується ст. 49 Конституції України, де мова йде про те, що кожний має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування.

З'ясовано, що юридична відповідальність медичного працівника – це застосування до особи, яка скоїла правопорушення у ході здійснення професійних обов'язків у медичній сфері, заходів державного примусу, визначених правовими нормами, які супроводжуються необхідністю для правопорушника зазнати певних втрат особистого, організаційного або майнового характеру.

Встановлено, що особи, які винні у порушенні законодавства у сфері охорони здоров'я, можуть нести дисциплінарну, цивільну, адміністративну або кримінальну відповідальність згідно із законодавством.

Дисциплінарною відповідальністю медичного працівника визнається окремий вид юридичної відповідальності, яка настає у випадку вчинення медичним працівником дисциплінарного проступку, яким є невиконання або неналежне виконання з вини медичного працівника покладених на нього трудових обов'язків.

Цивільно-правовою відповідальністю у сфері надання медичної допомоги є застосування до порушника заходів примусу, які визначені законом або договором і полягають у покладенні на нього додаткових обов'язків цивільно-правового характеру за вчинення ним протиправних дій або бездіяльності у ході надання медичної допомоги.

Адміністративною відповідальністю визнається відповідне реагування держави на адміністративне правопорушення, яке полягає у застосуванні уповноваженим органом або посадовою особою стягнення до суб'єкта правопорушення.

Кримінальна відповідальність вважається найбільш суворим видом юридичної відповідальності медичних працівників за правопорушення, які вчиняються ними у ході здійснення професійної діяльності.

Встановлено, що справи, де суб'єктами виступають медичні працівники, за рівнем складності визнаються найбільш складними, що пояснюється, насамперед, необхідністю з'ясування спеціальних питань медичного характеру.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к-ВР (остання редакція 21.02.2019). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-X (остання редакція 20.11.2019). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>
3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III (остання редакція 28.11.2019). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2341-14>
4. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV (остання редакція 28.11.2019). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
5. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 № 2801-XII (остання редакція 01.01.2019). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12>

6. Андронова В.А. Дисциплінарна відповідальність медичних працівників. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2019. № 3. С. 64-67

7. Булеца С.Б. Особливості цивільної відповідальності в медицині. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2013. Вип 21. Ч. II. Т. I. С. 168–171.

8. Книш С. Юридична відповідальність за правопорушення у сфері охорони здоров'я в Україні. Право і безпека. 2018. № 4. С. 43-49

9. Кузьмінський П.Й. Відповідальність у медичній діяльності. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2011. № 10. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=364>

10. Свистун Л.Я. Деякі питання цивільно-правової відповідальності у сфері надання медичних послуг. Право і суспільство. 2015. № 5. С. 79-84

11. Сенюта І.Я. Цивільно-правова відповідальність у сфері надання медичної допомоги: метод. рек. для адвокатів. Харків.: Фактор, 2018. 64 с.

12. Стеценко С.Г., Стеценко В.Ю., Сенюта І.Я. Медичне право України: підручник / за заг. ред. С.Г. Стеценка. Київ: Правова єдність, 2008. 507 с.

13. Щукін О.С. Правовий статус медичних працівників за трудовим законодавством України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Одеса, 2005. 20 с.

References

1. Constitution of Ukraine: Law of Ukraine dated June 28, 1996 No. 254k-BP (last revised 21/02/2019). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (in Ukrainian).
2. Code of Ukraine on Administrative Offenses of 07.12.1984 № 8073-X (latest version 20.11.2019). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>. (in Ukrainian).
3. The Criminal Code of Ukraine, dated April 5, 2001, No. 2341-III (last version November 28, 2019). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2341-14>. (in Ukrainian).
4. Civil Code of Ukraine dated 16.01.2003 № 435-IV (last revised 28/11/2019). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>. (in Ukrainian).
5. Basics of the legislation of Ukraine on health care: Law of Ukraine of 19.11.1992 No. 2801-XII (last revised 01/01/2019). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12>. (in Ukrainian).
6. Andronova V.A. Disciplinary Responsibility of Healthcare Professionals. Current problems of domestic jurisprudence. 2019. № 3. pp. 64-67. (in Ukrainian).
7. Buletsa S.B. Features of civil liability in medicine. Scientific Bulletin of Uzhgorod National University. 2013. Volume 21, Part II, Vol. 1. pp. 168–171. (in Ukrainian).
8. Knysh S. Legal liability for health offenses in Ukraine. Law and security. 2018. № 4. pp. 43-49. (in Ukrainian).
9. Kuzminskyi P.Y. Responsibility in medical activities. Public Administration: Improvement and Development. 2011. № 10. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=364>. (in Ukrainian).
10. Svystun L.Ia. Some issues of civil liability in the field of medical services. Law and Society. 2015. № 5. pp. 79-84. (in Ukrainian).
11. Seniuta I. Ya. Civil liability in the field of medical care: a method. rivers. for lawyers. Kharkiv: Factor, 2018. 64 p. (in Ukrainian).
12. Stetsenko S.H., Stetsenko V.Yu., Seniuta I.Ya. Medical law of Ukraine: textbook / ed. S.H. Stetsenko. Kyiv: Legal Unity, 2008. 507 p. (in Ukrainian).
13. Shchukin O.S. Legal status of medical workers under the labor legislation of Ukraine: author. diss. ... cand. law sciences: 12.00.05. Odessa, 2005. 20 p. (in Ukrainian).